

JAHON TARIXIY TOPONIMIYASINING TAHLIL USULLARI: FILOLOGIK, SOTSIOLOGIK, ETNOMADANIY TAHLIL

Nurislom Axmadjonov

Toshkent davlat shaqrshunoslik universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada dunyo mamlakatlari nomlarining filologik, sotsiologik, geografik va etnomadaniy toponomik jihatlarini va uning rivojlanish tendensiyalari tasvirlangan. Jahon va Yevropa mintaqasi toponomik nomlarining o'ziga xos xususiyatlari va ularning kelib chiqishi haqida so'z yuritiladi. Ushbu hududlarning toponim va endonim nomlari gidronimlar, antrotoponim, fitonimlar va zononimlar bilan bog'liq holda o'rganiladi. Shunday qilib, bu maqola jahon toponomik tahlillarini geografik ta'sirlar natijasi sifatida o'rganib, uni yoritib beradi. Tadqiqot davomida dunyo mamlakatlari nomlarining geografik va toponomik jihatlarini nomuvofiq ko'rib chiqilgan.

Tayanch so'zlar: Geografiya, toponomik tadqiqotlar, etimologiya, transkripsiya, transliteratsiya, leksik-semantik, gidronimlar, fitonimlar, zononimlar, epitet nomlar, epotoponimlar, paleotoponimlar, endonimlar, substrat, numizmatik materillar

METHODS OF ANALYSIS OF WORLD HISTORICAL TOPONYMY: PHILOLOGICAL, SOCIOLOGICAL, ETHNO-CULTURAL ANALYSIS

Nurislom Akhmadjonov

Master of Tashkent State University of Oriental Studies

Abstract: This article describes the philological, sociological, geographical and ethnocultural toponomic aspects of the names of the countries of the world and their development trends. Specific features of toponymic names of the world and European region and their origin are discussed. Toponym and endonym names of these regions are studied in connection with hydronyms, anthropotonyms, phytonyms and zononyms. Thus, this article explores and illuminates global toponymic analysis as a result of geographic influences. In the article, the geographical and toponymic aspects of the names of the countries of the world are considered inconsistently.

Key words: geography, toponomic studies, etymology, transcription, transliteration, lexical-semantic, hydronyms, phytonyms, zononyms, epithet names, epotonyms, paleotonyms, endonyms, substrate, numismatic materials

KIRISH

Ma'lumki, toponomika geografiya, tarix va tilshunoslik o'rtasidagi alohida fan bo'lib, ushbu fanlarni tadqiq etish usullaridan foydalangan holda ular bilan chambarchas

bog‘liqdir. Har bir fanning nazariy asoslari yaxshilanib, rivojlanib borar ekan, uning obyekt va funksiyalari aniqlanadi va tabiiy ravishda fan integratsiya va tabaqalashtirish jarayoniga qo‘shiladi. Shu bilan birga, fanlararo aloqa ham kengayib bormoqda. Ayni paytda jahon tarixiy toponimiyasini tahlil qilishda filologik jihatdan geografik holatiga bog‘liq bo‘ladi. Ya‘ni so‘zlarni kelib chiqishi tabiiy sharoitga ham bog‘liq bo‘ladi. Toponomika tabiiy geografiya fanlari bilan chambarchas bog‘liq, chunki u geografik joylarni tasniflashda, ularni tabiiy geografik o‘rganishda, toponomik tadqiqotlar tamoyillarida, tabiiy obyektlarni nomlash usullarida va boshqalarda yaqqol namoyon bo‘ladi. Dunyo mamlakatlari o‘z nomlariga ega va turli xil omillar ularning nomi uchun asos bo‘lib xizmat qilgan.

Jahon mamlakatlari toponimik nomlarida epitet nomlar - mamlakatlarning sifatli nomi (laqab-nomlar), epotoponimlar – mamlakat nomining turli xil predmetlar nomida aks etishi yoki aksincha, paleotoponimlar – qadimgi joy nomlari asosida kelib chiqishi tahlillarda ko‘zga tashlanadi.

Mamlakatlar nomi va ularning etimologiyasi kabi muammolar nisbatan toponomik olimlar tomonidan kam o‘rganilgan. Ushbu holat tanlangan mavzuning dolzarbligini aniqlaydi. Geografik nomlarning paydo bo‘lishi, ularning kelib chiqishi, shakllanishi, ma‘nosi va nomlanishi, tarixini ilmiy o‘rganish, xususan, ularni tasniflash XVIII asrning o‘rtalarida boshlangan. XX asr davomida xorijiy mamlakatlarda toponomik tadqiqotlar jadal rivojlandi.

Olimlarning tadqiqotlariga muvofiq, mamlakat nomlarining toponimik jihatdan tadqiq etish to‘rt toifaga bo‘linadi, ya‘ni 1) geografik joylashuv; 2) mahalliy hududning o‘ziga xos xususiyatlari; 3) etnik guruh nomi; 4) tarixiy arbob nomi.

Rus olimi E. Mirzayevning fikriga ko‘ra, har qanday topografik tadqiqotlar geografik atamalarni o‘rganishdan boshlanishi kerak, chunki toponomik atamalar ko‘pgina geografik nomlarning etimologiyasini aniqlashning universal kalitidir degan edi. Bunga asoslanib, Britaniyalik geograf La Dadli Markasi 1975-yilda ingliz tilida "Umumiy geografik tillar lug‘ati" nomli kitobni nashr etdi. Shu kabi asarlarda qadimgi davrlardan o‘rta asrlar va XVIII asrgacha arab geograflari, yunon va qadimgi Rim tarixchilari va O‘rta Osiyo olimlari tilga olingan.

Yoqub Xamaviy 1224 yilda "Mujam al-Buldon" ("Globuslar lug‘ati") kitobi arab tilida yozilgan bo‘lib, unda Hindiston, Xitoy va Shimoliy Afrikadagi musulmon mamlakatlarining toponimik ma‘lumotlari tushuntiriladi.

Jahon mamlakatlarining toponomik tahlili: o‘rganish darajasi, toponimik tasnifi va tabiiy geografik jihatlari (Yevropa mamlakatlari misolida)

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda ham jahon toponimiyasi bilan bog‘liq ilmiy izlanishlar amalga oshirilgan ya‘ni A. Hazratqulov (2006), R. Mahamadaliyev (2012), K. Rajabov va B. Kandov (2015). Gadoevlarning kitoblarini ko‘rishimiz mumkin (2012). Biroq, bu kitoblarda mamlakatshunoslik yoki ba‘zi mamlakatlar etimologiyasi

mavjud emas. Lekin shunga qaramasdan jahon toponimiyasi rivoji uchun hissa qo'shganlar. Ayni paytda toponimiyani fan sifatida shakllantirishda rus olimlarining xizmatlari katta bo'ldi. Bu sohada A. Dulzon, A. Matveyev, A. Popov, Superanskaya, V. Toropov, S. Tolstov, E. Pospello, O. Trubachev, V. Juchkevich, R. Ageeva kabi olimlarning asarlari ma'lum va mashhur. Keyinchalik Moskva davlat universitetining bir guruh geograflari, Professor A. Gorkin 2013-yilda «Dunyo mamlakatlari» deb nomlangan ensiklopediya kitobini tayyorladi. Bunda L. Aksyonova, T. Galkina, G. Gladkevich, V. Strelskiy, S. Takxovning maqolalari, shuningdek A. Mufiev tomonidan ilmiy-ommabop tilga tarjima qilingan. 2003-yilda ingliz tadqiqotchisi Kliv Gifford "Dunyo mamlakatlari va qit'alardagi rasmlar" kitobida dunyon toponimikasi tahlillarini berdi. Ushbu kitob 2004-yilda rus tiliga tarjima qilingan.

Bu yuqorida keltirilgan kitoblar asosida mamlakatlar nomlarining tabiiy geografik jihatlari va topografiyasini tahlil qilish nuqtai nazaridan eng dolzarb mavzulardan biriga aylantirdi. Shu bilan birga, mamlakatlar nomlarini tasniflash, transkripsiya va transliteratsiya¹ qilish ham muhimdir. O'zbekiston toponimistlaridan biri Suyun Qoraev shunday degan edi: "Dunyoda 200 dan ortiq mamlakat bor. Ularning har biri uchun geografik nomlar transkripsiyasini yaratish oson ish emas, qo'shni turkiy tili respublikalarni istisno qilganda biz hozircha ko'pchilik mamlakatlar joy nomlarini o'zbekcha yozishda rus tili transkripsiyasidan foydalanishga majburmiz."² Shundan kelib chiqadigan bo'lsak har qanday davlat yoki hudud murakkab, ko'p qatlamli va o'zgaruvchan toponimiya tizimlariga ega bo'lganligi sababli, barcha talablarga javob beradigan yagona geografik nomlarning tasnifini yaratish qiyin va hatto imkonsizdir. Dunyo toponimlarining leksik-semantik tasnifini, birinchi navbatda, toponimlarni saralash, so'ngra til qoidalariga ko'ra shakllantirishni o'zbek toponimistlaridan H.Hasanov birinchi bir qo'lladi. Taniqli belorus toponimisti V. A. Juchkevich ideal formulalarning ideal tasnifi uchta asosiy talabga javob berishi kerak, deb hisoblaydi: nima va qanday obyektlar ma'lumligi, u qanday nomlanadi, qaysi tillarda va tilning qaysi vositalari orqali nomlanadi?

¹ Transliteratsiya (lotincha: *trans* — „qarshi“, „orqali“ va *littera* — „harf“) — bir grafik tizim (alifbo) asosida yozilgan matnlar yoki alohida so'zlarni boshqa bir grafik tizim (alifbo) vositalari bilan harfma harf aks ettirish. Transliteratsiya muayyan tilning grafik tizimiga asoslanib ish ko'radi. Biron bir alifboga asoslanar ekan, transliteratsiya harflarni shartli qo'llashga, qo'shimcha hamda diakritik belgilar kiritishga yo'l qo'yadi. Transliteratsiya dastlab XIX asrda Prussiya ilmiy kutubxonalaridagi lotin, kirill, arab, hind va boshqa yozuvli tillarda yozilgan asarlarni yagona katalogga kiritish ehtiyojidan kelib chiqqan. Ushbu kutubxonalar uchun tuzilgan yo'riqnomalar XX asrda lotincha bo'lmagan yozuv tizimlarini lotinchaga o'girish andozasining asosi bo'lib xizmat qildi. Hozirgi transliteratsiyaga oid tavsiyalar Xalqaro standartlar tashkiloti — ISO (International Standart Organisation) tomonidan ishlab chiqiladi. Transliteratsiya o'zining universalligi tufayli ko'p tomonlama xalqaro munosabatlarda amaliy masalalarni hal qilishning yagona standarti bo'lib xizmat qilishi mumkin. Transliteratsiyani amaliy transkripsiyadan farqlash kerak. Transliteratsiya xalqaro bo'lishi mumkin va bo'lishi kerak, chunki u biron bir milliy alifboga asoslanmaydi, amaliy transkripsiya esa bironbir belgili alifboga, uning harf va harf birikmalarini tegishli imlodada qabul qilingan o'qish qoidalariga tayanadi. Transliteratsiya qadimgi qo'lyozma yodgorliklar, jahon xalqlari tarixi, tili va adabiyotini o'rganishda muhim ahamiyatga ega.

² S.Qorayev Tarixiy toponomika fanidan ma'ruza matni. Namangan 2010. 82-bet

Javobi shundaki, toponimiya ajralmas fan. Chunki birinchi savolga geografiya, ikkinchi savolga tilshunoslik uchinchi savolga toponimiyaning o‘zi javob berishiga to‘g‘ri keladi. Shubhasiz, tasniflash muammosi amaliydir, ayniqsa mintaqaviy toponimik tadqiqotlarda. Chunki har qanday tadqiqot ishi to‘plangan ma’lumotlarni tizimlashtirishni, ya’ni tasniflashni talab qiladi. Shuning uchun yagona va unversal ilmiy tasnifni yaratish fan muammosi sanaladi. Dunyo davlatlari nomining tabiiy geografik jihati ma’lum bir ichki "qonunlar" asosida tadqiq qilishni talab qiladi. Bular: 1) hudud; 2) davriylik; 3) yaxlitlik; va 4) tizimlilik. Mamlakat nomlarini toponimik tahlil qilish tilshunoslik, ya’ni tilshunoslik bilan chambarchas bog‘liqdir. Bu aniq bir fakt. Masalan Kalimantan orolini olsak u Bruneyda joylashgan. Shundan kelib chiqadigan bo‘lsak mamlakat orolda joylashgan. 1984 yilda mamlakat davriylik nuqtai nazaridan mustaqillikka erishdi va u Bruney deb ataldi. "Bruney" atamasi nimani anglatadi va u qanday paydo bo‘ldi? Bu savollarga javob beradigan bo‘lsak: leksik-semantik tahlilda Kalimantan orolining eski nomi Borneo orolining o‘zgartirilgan shakli sifatida paydo bo‘lganligini aniq ayta olamiz. Mahalliy aholini etnik jihatdan "bruney" - "qora ko‘z", "qora soch" deb aytish noo‘rin va g‘ayrioddiy³. Shunday qilib, geografik va lingvistik qarashlardan farqli o‘laroq, nomlarni turlicha talqin etish mumkin.

Quyida ba’zi Osiyo davlatlarning toponimik tahlilini amalga oshiramiz:

Mamlakat nomi	Qaysi tildan kelib chiqqanligi	Kelib chiqishi	Toponimik klassifikatsiyasi	Toponimik ahamiyati
O‘zbekiston	Turkiy tildan	O‘zbek nomi	Xoraantroponoma (anthrópous -odamlar)	Mahalliy aholi nomi bilan
Quvayt	Arab tilidan	“Shahar, kichik qal’a”	Xorapareltonoma (parelthón - o‘tmish)	Mahalliy aholining o‘tmishiga aloqador
Ozarbayjon	Fors tilidan	"Olovli yurt" (qadimgi zamonlarda olovga sig‘inuvchilarning ibodatxonalari bo‘lgan (Zardushtiylar)).	Xoraetnosonoma (éthnos - millat)	Mahalliy aholining milliy o‘ziga xos xususiyatlari va boshqalar bilan bog‘liq
Filippin	Ispan tilidan	Ispaniya qiroli Filipp II nomidan	Xoraatomonoma (átomo - shaxs) shaxs nomiga bog‘liq	Shaxs nomiga bog‘liq
Yaponiya	Yapon tilidan	“Kun chiqar mamlakat”	Xorafiakosonoma	Tabiiy sharoit bilan bog‘liq

³ Khusnudin Bayqabilov, Asqar Nigmatov, Mirali Mirakmalov, Nurbol Karakulov. Toponomic Analysis of World Countries. International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE) ISSN: 2277-3878, Volume-8 Issue-4, November 2019. Page 815

Bangladesh	Bengal tilidan	"Bengallar mamlakati"	Xoristorionoma (istoria - tarix)	Xalqlar tarixi bilan bog'liq
Shri-Lanka	Sanskrit tilidan	"Ulug'vor, ulug'vor, muborak, yer"	Xrotrilusonoma (trilous - afsona). Afsona va afsonalarga ko'ra;	Mif va afsonalarga bo'g'liq
Sharqiy Timor	Malay tilidan	Timor-Leste "sharqiy sharq" ma'nosini bildiradi. Nom Timor so'zidan kelib chiqqan, Timor — malaychasiga "sharq" degani.	Xronionoma (thesi - joy)	Geografik joylashuviga bog'liq
Bahrain	Arab tilidan	Orol nomidan kelib chiqqan bo'lib "dengiz o'rtasidagi hudud" degan ma'noni aks ettiradi	Xrorashimaonoma (schima - shakl) mamlakatning tashqi ko'rinishi shaklida;	Mamlakatning tashqi ko'rinishi shakli bilan bog'liq
BAA (Birlashgan Arab Amirliklari)	Rus tilidan	O'z ichiga olgan 7 ta amirliklardan kelib chiqqan	Krosontomografiya	Mamlakat nomini qisqartirish bilan bog'liq

Jadval №1

Bundan tashqari toponimik nomlarning sotsilogik jihatidan ba'zi mamlakat nomlarining kelib chiqishi oson. Masalan, Filippin — XVI asrda yashab o'tgan Ispaniya qiroli Filipp II, Boliviya esa venesuelalik inqilobchi Simon Bolivar sharafiga nomlangan. Mavrikiy XVI asrda yashagan niderlandiyalik amaldor Moris Nassau sharafiga qo'yilgan.

Amerika Qo'shma Shtatlari o'z nomini florensiyalik sayyoh Amerigo Vespuchi ismidan kelib chiqib olgan. U 1400-yillar oxirida ochilgan qit'a Hindiston emasligini anglab yetgan. 1507 yilda kartograf Martin Valdzemyuller bu yerlarni - u vaqtlar Janubiy Amerikadan kelib chiqib, "ilk kashfiyotchi Amerigo sharafiga Amerika yeri yoki Amerika" deb nomlashni taklif qilgan edi.

Kolumb, aftidan, biryo'la sakkiz mamlakatda iz qoldirgan. Ma'lumotlarga ko'ra, Sent-Kits (Kits- Kristofer/Xristofordan qisqartma), Nevis, Sent-Lyusiya, Sent-Vinsent va Grenadin (nasroniy avliyolari) nomlarining muallifligi unga tegishli hisoblanadi. Shu bilan birga, Kolumb Antigua va Barbuduni Santa-Mariya-de-la-Antigua va Trinidad

cherkovi (Trinidad va Tobago tarkibida) — Muqaddas Uchlik sharafiga nomlagan. O‘z navbatida, Kolumbiya Kolomb sharafiga nomlangan, biroq o‘zi tomonidan emas⁴.

Bugungi kunga qadar dunyo mamlakatlarining nomlari monografik tadqiqotlar sohasida "dunyo mamlakatlarining tabiiy geografik obyektlarining toponimik tahlili va xususiyatlari" yo‘nalishi bo‘yicha alohida o‘rganilmagan. Buning sababi dunyo mamlakatlarining nomlari yetarlicha to‘planmaganligi, o‘ziga xos tabiiy-geografik, lingvistik va mintaqaviy bo‘lmagan xususiyatlar mukammal o‘rganilmaganligi, ularning toponimik tadqiqotlarining normativ tizimi maxsus tadqiqot obyekti emasligi va joy nomlarining ayrim tahlillari to‘liq amalga oshirilmaganligini anglatadi.

Bugungi kunda Yevropa qit'asida 50 dan ortiq mamlakatlar mavjud bo‘lib ularning 44 tasi mustaqil va suveren davlatlardir. Yevropa qit'asidagi mamlakatlarning nomlari o‘ziga xos etnik va til nuqtai nazaridan kelib chiqishi va tabiiy va madaniy xususiyatlari bilan ajralib turadi. Qit'aning ba'zi nomlari qadimgi nomlar ya'ni substratlar⁵ bo‘lib, zamonaviy tillarda izohlab bo‘lmaydigan maxsus etimologiya tadqiqotlarini talab qiladigan nomlardir.

Yevropa mamlakatlarining tabiiy sharoiti mamlakat nomida ham aks ettirilgan. Yevropa mamlakatlarining nomlariga kelsak, tabiiy geografik xususiyatlarini hisobga olgan holda o‘rganishni maqsadga muvofiqdir. Ma'lumki, Yevropa toponimikasi boshqa qit'alarga qaraganda yaxshiroq o‘rganilgan. Mamlakatlar nomlarini relyefining tabiiy geografik xususiyatlaridan, shuningdek suv obyektlari, o‘simlik va hayvonot dunyosini aniqlash va shakllantirishdan ko‘rish mumkin. Yevropa geografik joylashuvi, joyning o‘ziga xos xususiyati va relyef bilan bog‘liq bo‘lgan mamlakatlar nomlari juda ko‘p. Ushbu mamlakatlarning nomlari Albaniya, Andorra, Avstriya, Buyuk Britaniya, Daniya, Islandiya, Irlandiya, Gollandiya, Polsha, Norvegiya, Chernogoriya, Ukraina, Aland orollarini o‘z ichiga oladi:

Mamlakat nomi	Tavsifi
Avstriya	Dastlab nemischa "Osterrey" so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, "Sharq" degan ma‘noni anglatadi, "Reyx" esa "quruqlik", ya'ni "Sharqiy mamlakati" degan ma‘noni anglatadi. Zamonaviy nemis tilida bu Osterreich deb nomlanadi. IX asrda mamlakar Franklar imperiyasining sharqiy qismi edi. Buyuk Karl Ostmark ("Sharqiy chegara") deb nomlagan.
Albaniya	Albaniya "tog‘lar mamlakati" degan ma‘noni anglatadi.. "Alb" - "oq" yoki "tog‘" degan ma‘noni anglatadi. Arablar hukmronligi davrida

⁴ <https://qz.com/1070266/the-name-of-a-country-can-only-really-mean-one-of-four-things/>

⁵ Substrat (tilshunoslikda) — muayyan bir lingvogeografik hududda tarqalgan tilda barcha til sathlariga mansub belgi va hodisalarning majmui. Bu belgi va hodisalar kelib chiqishiga ko‘ra avval shu hududda mavjud bo‘lib, keyin yo‘qolib ketgan tilga tegishli bo‘ladi, boshqacha aytganda, Substrat o‘lik tilning mavjud shunga o‘xshash tilda qoldirgan izlaridir. Substrat manbai o‘lik tilga qarindosh bo‘lishi ham, qarindosh bo‘lmasligi ham mumkin. Substratni u bilan yondosh hodisalar — adstrat (kelgindilar tili ta'siri ostida mahalliy aholi tilida hosil bo‘lgan til hodisalari; begona tilning mahalliy tilga ta'siri bilan bog‘liq ikki tillilik ko‘rinishi) va superstrat (lot. superstratum — "ustki qatlam, qavat" — muayyan bir lingvogeografik hududda tarqalgan tildagi lisoniy belgi va hodisalar majmui bo‘lib, ular mahalliy tilga singib yo‘qolib ketgan kelgindilar tilining izlaridir) hodisalaridan farqlash kerak.

	Albaniya "Arron" toponimi orqali ifoda etilgan. Mahalliy aholi Shqiperiya deb nomlanadi. Bu soʻz "burgut" degan maʼnoni anglatadi. Aftidan, bu burgut qabilasining totemi hisoblanadi. Mamlakat aholisi oʻzlarini shkiptar deb atashadi.
Andorra	Andorra Pireney yarim orolida joylashgan boʻlib basklar uchun atama boʻlib xizmat qilgan. Andorra "tekis" degan maʼnoni anglatadi.
Buyuk Britaniya	Buyuk Britaniyaning "Buyuk" soʻzi orolning ulugʻvorligining belgisi sifatida ishlatiladi. Britaniya atamasi boʻyicha quyidagi xulosalar mavjud: Baʼzi olimlar Keltlar qabilasi Bretaniyadan kelib chiqqan, va Brit "botqoq" degan maʼnoni anglatadi, degan fikrdalar. Finikiyaliklarda esa Baratanak atamasi "qal'a" degan maʼnoni anglatadi. Bundan tashqari, bu soʻz "turli xil ranglarda boʻyalgan" degan maʼnoni anglatadi. Orolning birinchi koʻchmanchilari tanani bezash uchun turli xil ranglardan foydalangan deb taxmin qilinadi. Buyuk Britaniya nomidan "tumanli Albion" atamasi ham qoʻllaniladi. Sababi, Britaniya orollaridagi koʻplab orollarda tumanli kunlar boʻladi.
Daniya	Mamlakat nomidagi "den" soʻzi nemischa boʻlib, "past" yoki "tekis" degan maʼnoni anglatadi, "mark" soʻzi esa "chegara" degan maʼnoni angatib, Daniya toponimining shakllanganligini bildirib "pastki chegara" degan maʼnoni anglatadi.
Islandiya	Islandiya haqida VIII asrga oid tarixiy maʼlumotlar mavjud. Islandiyani oʻzbek tiliga "muzlar mamlakati" deb tarjima qilish mumkin ⁶ .
Irlandiya	Irlandiyaliklar Eireni(Irlandiyani) "Seltik Veriudan" yaʼni "serhosil yerlar" deb nomlab seltiklar hosildorligi maʼbudasining uyi sifatida ishlatishgan. Koʻpgina hollarda ular xato ravishda "temir yer" deb nomlanadi. 1937 yilda mamlakatning yangi konstitutsiyasi Irlandiyani "mustaqil Eyre ⁷ davlati" deb eʼlon qilgan.
Niderlandiya	XV asrning oxiridan beri ishlatilib kelgan Niderlandiya nomi "nide" - "past", "yer", degan maʼnoni anglatgan, ikkinchi norasmiy nomi esa Gollandiyadir edi. Gollandiyaliklar uchun mamlakat "oʻrmon bilan qoplangan yer" degan maʼnoni anglatadi.
Polsha	Polsha - bu "polen" - "dala" degan maʼnoni anglatuvchi nemischa soʻz boʻlib, Fransuz olimi Mariya Skladovskaya Kyuri ixtiro qilgan kimyoviy moddani, vatani Polsha sharafiga "Polonium" deb nomlagan
Norvegiya	Norvegiya nomi qadimgi norveg tilida "nord"va "veg" soʻzlaridan kelib chiqqan. Mamlakat nomi nord - "shimol", veg - "yoʻl",boʻlib "shimoliy yoʻl" degan maʼnoni anglatadi.
Chernogoriya	Chernogoriya soʻzi slavyan tilida "qora togʻ" degan maʼnoni anglatadi. Chernogoriya Venetsiya harbiy kuchlarining Lovchen togʻlarini tashqi koʻrinishi yoki qorongʻi oʻrmonlari tufayli "qora togʻlar" deb atashadi. XI asrga qadar mamlakatning nomi Dukla, keyinchalik Zeta, XV asrdan Chernogoriya deb nomlangan.
Ukraina	Dastlab Ukraina nomi janubi-gʻarbdagi yerlar uchun rus tilida, "kray" - chegara yoki yer degan maʼnoni anglatgan. XVI oxiri - XVII asr boshlarida u butun Ukrainaga tarqalib, ukrain xalqining etnik nomi boʻlib qoldi. Ukraina - bu "chegara chizigʻi" degan maʼnoni anglatuvchi slavyan soʻzidir. Bu nom toponimining oʻzagi - "kray" soʻzi boʻlib, bugungi kunda kreya soʻzi "mamlakat" degan maʼnoni anglatadi. Chor Rossiyasi davrida Malo Rossiya deb nomlangan.

⁶ Жаҳон мамлакатлари: қисқа маълумотнома / масъул муҳаррир А.Ҳазратқулов. –Т.: “Шарқ” НМАК Бош таҳририяти, 2006, 383 б.

⁷ Eyre (Eire) - 1937-1949 yillarda Irlandiyaning rasmiy milliy nomi

<p>Moldova</p>	<p>Moldova nomiga nisbatan turlicha qarashlar mavjud. Birinchisi, Moldova deb nomlangan ruminiyalikdan kelib chiqqan. Ya'ni ular daryo suvidan minerallarga boyligi sababli undan foydalanishgan. Molde - bu minerallar uchun ishlatiladigan nemischa atama hisoblanadi. Ikkinchisi, bu mamlakatda yashaydigan moldavan xalqi nomidan kelib chiqadi. Uchinchisi, ba'zi tadqiqotchilar fikriga ko'ra, ushbu nom Moldov, Molid, "qarag'ay" so'ziga bog'liq degan taxminlar mavjud.</p>
<p>Rossiya</p>	<p>Rossiya davlatining nomi rus nomi bilan ma'lum bo'lgan qadimgi rus Vikinglari guruhi va hozirgi Ukraina (Kiyev Rusi) davlatidan kelib chiqqan. Sharqiy slavyanlarning eski rus davlati Kievda to'plangan edi. O'sha paytda Dnepr sohilida joylashgan rus yoki rim qabilasi Kiyev davlatining paydo bo'lishida muhim rol o'ynagan. Bu qabilalarning nomi mahalliy rus daryosi va rus xalqining nomi bilan bog'liqligi tabiiydir. Rossiya esa Ros daryosi sharafiga nomlangan.</p>

Jadval №2 ⁸

Dunyo mamlakatlari nomlarining chorak qismi o'sha joyning hududiy belgilaridan kelib chiqqan bo'lishi mumkin. Masalan, Jazoir o'z poytaxti - Jazoir shahri sharafiga nomlangan bo'lib, u "sahrolar" degan ma'noni anglatadi. Chernogoriya endonimi⁹ esa Chrna Gora "qora tog'" deya tarjima qilinib, mamlakat janubi-g'arbidagi Lovchen tog'iga ishora qiladi.

Islandiya esa haqiqatda muzliklar bilan qoplangan (ice — «muz» va land — «yer»), biroq tarixiy jihatdan bu to'g'ri emas. Everett-Xit¹⁰ o'z lug'atida bunga aniqlik kiritadi: "Mamlakat taxminan IX asrda ilk skandinaviyalik ko'chmanchilar tomonidan Islandiya deb nomlangan. Orolida nisbatan o'rtacha yillik harorat kuzatilishiga qaramay, ular shu tariqa ehtimoliy bosqinchilardan himoyalangan".

Kosta-Rikaga qaysi tadqiqotchi nom bergani noma'lum, lekin bu mahalliy aholining oltin tashiyotganini ko'rib, uning import qilinganini bilmagan Xristofor Kolumb ekanligiga doir taxmin bor. Ispaniyaliklar Gondurasga "chuqurlik" yoki "chuqur suvlar" so'zlari ma'nosidan kelib chiqib nom berishgan. Barbados esa - uzun ildizli daraxtga ishora qilib, "soqollilar" yeri ma'nosini bildiradi.

Serra-Leonega portugaliyaliklar tomonidan nom berilgan bo'lib, "arslon tog'lar" ma'nosiga ishora qiladi - haqiqiy sherlar emas, Fritaun tepaliklari uzra ko'p kuzatiluvchi momaqaldiroqlar tufayli shunday nomlangan. Singapur "arslon shahri" ma'nosini

⁸ Khusnudin Bayqabilov, Asqar Nigmatov, Mirali Mirakmalov, Nurbol Karakulov.

Toponomic Analysis of World Countries. International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE) ISSN: 2277-3878, Volume-8 Issue-4, November 2019. Page 817-818

⁹ Endonim – O'sha hududda joylashgan mahalliy tillarda nomlanadigan toponim. Agar bunday nom hududni rasmiy ravishda nomlash uchun mas'ul bo'lgan vakolatli organlar tomonidan ma'qullangan bo'lsa, unda bunday nom standartlashtirilgan endonim hisoblanadi va umum qabul qilinadi.

¹⁰ Jon Everett-Xit –britaniyalik muallif, sobiq davlat xizmatchisi va qirollik geografik jamiyatining xodimi. Everett-Xit Belgradada harbiy diplomat bo'lgan va davlat xizmatidagi 13 yil davomida Rossiya, Markaziy Osiyo va Kavkaz bilan aloqada bo'lgan. U Kamerun, Kipr, Italiya, Keniya, Malayziya, Ummon, AQSh va Yamanda yashagan va tadqiqotlarni amalga oshirgan

Uning nashrlari Oksford Universiteti nashriyatidagi "Dunyo joylari nomlarining qisqacha lug'ati" va "Dunyoning joy nomlari: tarixiy kontekst, ma'nolar va o'zgarishlar" kitoblarini o'z ichiga oladi.

anglatadi, arslon boshi u yerda - milliy ramz. Shunisi qiziqki, Singapurda arslonlar yo‘q. Afsonalarga ko‘ra, Sumatra shahzodasi Sang Nila Utama Singapurda ovga chiqib, qandaydir yirtqichga duch kelgan va uni sher (singa) deb o‘ylagan - orol nomi shu tariqa kelib chiqqan¹¹.

Bundan tashqari Yevropa mamlakatlarining nomlarida flora va fauna hamda landshaftlarning nomlaridan ham kelib chiqqanligni uchratishimiz mumkin. Ushbu guruhdagi davlatlar Ispaniya, Italiya, Ferer orollariga tegishlidir.

Ispaniya so‘zining kelib chiqishi haqida ikki xil taxmin mavjud. Ulardan birinchisi "ezpana" ("qirg‘oq"), ikkinchisi - "Szpan" (quyon). Aslida, qadimgi Ispaniyada quyonlar juda ko‘p bo‘lgan. Hatto bu hayvonlarning suratlari xristian dinining tarqalishi davrlari boshlarida zarb qilingan mahalliy tangalarda ham aks etgan numizmatik materillarda uchraydi. Turli manbalarga ko‘ra, mamlakat nomi finikiyacha "i-shpanim" so‘zidan olingan bo‘lib, "quyonlar qirg‘oqlari" degan ma‘noni anglatadi. Aytilishicha, Sharqiy O‘rta yer dengizida yashovchi finikiyaliklar Ispaniya qirg‘oqlari bo‘ylab suzishganida ko‘p sonli quyonlarni ko‘rishgan va mamlakatga shunday nom berishgan¹².

Italiya nomi esa miloddan avvalgi 500-yillarda ishlatila boshlangan. Qadimgi yunonlar mamlakat bo‘ylab minglab buzoqlarni yurganini ko‘rishgan va uni "vitalus" – ya‘ni buzoq deb nomlashdi. Demak, Italiya "buzoqlar mamlakati" degan ma‘noni anglatadi.

Ferer orollari esa X asrda Normanlar tomonidan kashf etilib, baliq ovlash kemalarida bu orollarda to‘xtaganlar va juda ko‘p qo‘ylarni ko‘rishgan. Shu sababli Norveglar tilida Ferer orollari "qo‘ylar oroli" deb nomlanadi.

Shubhasiz, dunyo mamlakatlarining zamonaviy nomlari (aniqrog‘i, uchdan biri) biror qadimiy insonlar guruhidan olingan. Bu esa etnomadaniy jihatdan misol bo‘la oladi. Bunga yaqqol misol sifatida Yevropani keltirish mumkin. Fikrimizni dalillash uchun quyidagi misollarni keltiramiz: Fransiya nomi franklar, Italiya nomi - vitallardan, Shveytsariya nomi - Shvits kantonidan kelib chiqqan. "Texan minguk" — bu Janubiy Koreyaning koreyscha nomi. "Texan" - "Buyuk xon" degan ma‘noni bildiradi va eramizdan avvalgi II asrgacha Koreya yarim orolida yashagan xonlarning uch qabilasidan kelib chiqqan. Vetnam vetlarning janubiy qabilasini bildiradi.

Ba‘zi mamlakatlar nomlari ularni boshqa odamlardan ajratib turuvchi belgilardan kelib chiqqan: 1984 yilda paydo bo‘lgan Burkina-Faso "rostgo‘y odamlar maskani" ma‘nosini anglatadi¹³. Ehtimol, Gvineya va uning "qarindoshlari" — Gvineya-Bisau, Papua-Yangi Gvineya, Ekvatorial Gvineya — tuareglarning "aginav" ("qora odamlar")

¹¹ <https://qz.com/1070266/the-name-of-a-country-can-only-really-mean-one-of-four-things/>

¹² Гадоев К., Бердиева С. Сайёрамиз мўъжизалари –Т: O‘zbekiston, 2012, -280 б. (676)

¹³ John Everett-Heath "The Concise Dictionary of World Place-Names", second edition, Oxford University press, 2014. / **Burkina Faso**/

soʻzidan kelib chiqqan boʻlishi mumkin¹⁴. Bundan tashqari Ruminiya "Rimliklar mamlakati"dir, chunki mahalliy ruminiyaliklar oʻzlarini "Rumani" deb atashgan¹⁵.

Olimlarning taxminlariga koʻra, Papua-Yangi Gvineya oʻz nomida Melaneziyada tugʻilgan odamlarni tasvirlaydi. "Papua" - "jilvakor sochlar" maʼnosini bildiradi. "Gvineya" soʻzini esa ispaniyalik tadqiqotchi Inigo Ortis de Ritis taqdim etgan. U mahalliy aholini Afrika Gvineyasida yashovchi odamlarga oʻxshatgan¹⁶.

XULOSA

Fikrlarimizni yakunlagan holda shuni aytish joizki, Akademik V.V. Bartold oʻz davrida shunday yozgan edi: "Har bir tadqiqotchi aniq boʻlmagan narsani aniqlaydi va har bir yangi talqin xatolar sonini koʻpaytiradi. Kim yaxshiroq tushungan boʻlsa va koʻp xatolarga yoʻl qoʻygan boʻlsa, hech qanday muammosiz kelajakka qoldirilishi kerak." Shu fikrdan kelib chiqqan holda yuqorida taqdim etgan materiallarimiz bundan keyin ham davom ettiriladi. Aytishimiz mumkinki, mamlakatlarning nomi kerakli morfologik va semantik jihatdan shaffof boʻlsa ham, zarur toponimik maʼlumotlarni taqdim eta olmaydi. Shuning uchun, oʻz nomlari orasida oʻzini bir butun sifatida tekshirish oʻrinli boʻladi. Albatta shu asnoda dunyo nomlarining toponimik tasniflarini yaratish zaruriyatdir. Umid qilamizki mazkur maqola materiallari kelajakda ana shunday dunyo nomlarining eng toʻliq va chuqur tahlil ega toponimik tasnif yaratish uchun asos boʻla oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. S.Qorayev Tarixiy toponomika fanidan maʼruza matni. Namangan 2010. 82-bet
2. Khusnudin Bayqabilov, Asqar Nigmatov, Mirali Mirakmalov, Nurbol Karakulov. Toponomic Analysis of World Countries. International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE) ISSN: 2277-3878, Volume-8 Issue-4, November 2019. Page 815
3. Жаҳон мамлакатлари: қисқа маълумотнома / масъул муҳаррир А.Ҳазратқулов. –Т.: "Шарқ" НМАК Бош таҳририяти, 2006, 383 б.
4. Гадоев К., Бердиева С. Сайёрамиз мўъжизалари –Т: O‘zbekiston, 2012, -280 б. (676)
5. John Everett-Heath "The Concise Dictionary of World Place-Names" , second edition, Oxford University press, 2014.
6. <https://qz.com/1070266/the-name-of-a-country-can-only-really-mean-one-of-four-things/>
7. <https://bolcheknig.ru/uz/religiya/kak-proizoshli-nazvaniya-stran-mira-etimologiya-nazvanii-vseh-stran-evropy/>

¹⁴ John Everett-Heath "The Concise Dictionary of World Place-Names" , second edition, Oxford University press, 2014.

¹⁵ <https://bolcheknig.ru/uz/religiya/kak-proizoshli-nazvaniya-stran-mira-etimologiya-nazvanii-vseh-stran-evropy/>

¹⁶ <https://qz.com/1070266/the-name-of-a-country-can-only-really-mean-one-of-four-things/>